

■ انتظارات از یک نظام آماری مطلوب

دفتر بررسی‌های اقتصادی

پیش‌نویس

نظام آماری هر کشور در مقام مرجع تدوین مجموعه اطلاعات بازگوکننده وضعیت آن کشور جایگاه ویژه‌ای در ساخت تشکیلات حکومتی دارد. نادیده گرفتن یا دست کم انگاشتن این جایگاه، دولت و ملت را یکی از عمده‌ترین ابزارهای شناخت موقعیت محروم می‌کند و آسیبی جبران ناپذیر بر پیکر جامعه وارد می‌کند.

با شناخت این حساسیت، ارزیابی نظام آماری کشور اولویت ویژه‌ای می‌یابد. مقاله حاضر می‌کوشد به اختصار به بررسی تنگنای موجود بپردازد و به اشاره رویه‌های مرسوم جلوگیری از ضایعات را بیان کند.

چارچوب‌های کارآیی نظام آماری
برای آن که نظام آماری کارآمد باشد، لازم است بتواند دست کم خواسته‌های زیر را

برآورده کند:

اول) در خدمت عامه مردم بودن: نظام آماری هر کشور باید به صورت یک منبع اطلاعاتی در خدمت عامه مردم باشد و آمارهای مورد نیاز همه متقاضیان را در اختیار آنها قرار دهد. هر قدر پوشش خدمت‌رسانی مجموعه آماری کشور محدودتر باشد، کارآیی آن کمتر خواهد بود. موظف شدن به ارائه اطلاعات به عامه مردم باید از الزامات قانونی نظام آماری باشد.

دوم) عملکرد بهنگام: نظام آماری باید بتواند اطلاعات آماری را بهنگام در اختیار عموم قرار دهد. یکی از ویژگی‌هایی که به اطلاعات آماری اعتبار می‌بخشد به موقع بودن آن اطلاعات است. برای مثال چه فایده دارد که برنامه‌ریزان کشور در سال ۱۳۷۸ بدانند که در سال ۱۳۷۳ در کشور سرمایه‌گذاری کافی در زمینه

گزارش ویژه

کدام یک از این اطلاعات را باید استفاده کند. نکته قابل توجه آن که خود دست‌اندرکاران و مسئولان نیز بنا به اقتضای زمان و مکان گاه از یک آمار و زمانی از آماری دیگر استفاده می‌کنند.

در مورد آماری که تحت عنوان درآمد نفت در بودجه دولت، در حسابهای مربوط به بخش نفت و در تراز پرداختهای کشور ثبت می‌شود، معنای آمار به کلی چندگانه است به طوری که هیچ یک از ارقام با دیگری تشابه نسبی هم ندارد. در موارد متعدد چندین نوع آمار با یک اسم انتشار داده شده است که مراجعه کننده حتی نمی‌تواند به مفهوم آن نزدیک شود.

مشخص بودن روش تدوین اطلاعات و بیان ویژگیهای دقیق تدوین اطلاعات آماری نیز از جمله الزامات شفاف‌سازی آمار است و هر نظام آماری کارآمد باید به آن توجه ویژه‌ای مبذول کند. مراجعه‌ای به آمار کارگاههای صنعتی کشور نشان می‌دهد که مصرف انواع موارد انرژی در رشته‌های مختلف فعالیت صنعتی نوسانهای گسترده‌ای داشته است. محققانی که دلیل این نوسانها را ندانند می‌توانند به این تحلیل برسند که صنعت، ساختار مصرفی ثابتی ندارد و به واقع با تغییر قیمت می‌توان مصرف را هماهنگ و منطقی کرد، یا آن که میزان تلفات انرژی در بخش تولید

تولید کالای خاصی صورت نگرفته است؟ در همین راستا، آن سرمایه‌گذار خصوصی که می‌خواهد در یکی از استان‌های کشور کارخانه تولید کمپوت احداث کند، باید بداند اوضاع مردم آن استان از لحاظ رغبت به مصرف کمپوت چگونه است و مواد اولیه مورد نیازش را با چه ضوابطی می‌تواند به دست آورد. برای این سرمایه‌گذار، اطلاعات سه تا پنج سال پیش از زمان سرمایه‌گذاری اش به هیچ وجه جایگزین اطلاعات دوره جاری نخواهد بود.

سوم) برخورداری از شفافیت: اطلاعات آماری تولید شده باید در بالاترین حد شفافیت قرار بگیرند. ممکن است پرسیده شود که شفافیت اطلاعات آماری چه معنا می‌دهد؟ در حالت کلی آماری شفاف است که معنای دقیق آن، مرزهای کاربردی اش و روش تدوین آن اطلاعات مشخص باشد. برای روشن شدن مطلب باید چند نمونه از نارساییهای ناشی از فقدان شفافیت ذکر شود. در کشور ما دو مجموعه آماری با عنوان آمارهای ملی (شامل درآمد و هزینه ملی) ارائه می‌شود. مراکز ارائه این دو آمار هر دو از اعتبار مرجعیت برخوردارند ولی اطلاعات آنها حتی روندهای مشابهی ارائه نمی‌دهد. مصرف کننده‌ای که در برابر این مجموعه قرار می‌گیرد نمی‌تواند بداند

تردید با پیشرفت آگاهی‌های بشری تحولات در کلیه زمینه‌ها و از جمله در زمینه دریافت و ثبت اطلاعات آماری، بروز می‌کند، ولی اگر هر تحول عاملی برای گسستن پیوند بین گذشته و حال باشد، هیچ تحلیل و بررسی منسجمی امکان‌پذیر نمی‌شود. در این حالت فلسفه مطلوبیت پیشرفت، پایه و پایگاه خود را از دست می‌دهد. نظام آماری کارآمد باید بتواند به رغم تحولات مداوم پیوستگی زمانی خود را حفظ کند تا به محققان امکان بدهد که به ارزیابی زمانی بپردازند. در حال حاضر بسیاری از آمارهای انتشار یافته کشور فاقد این ویژگی است. بنابراین، برای مثال، هر زمان که گروه‌های درآمدی و هزینه‌ای بودجه خانوار تغییر می‌کند، ارتباط بین اطلاعات گذشته و آینده قطع می‌شود. بنابراین به سادگی می‌توان دید که هیچ سیاست دراز مدتی را نمی‌توان با تکیه بر اطلاعات آماری بودجه خانوار برای خانوارهای کشور تدوین و طراحی کرد. پنجم) رهایت مفاهیم آماری درست و محک زده شده: یکی از انتظارات اصلی از هر نظام آماری این است که مفاهیم آماری ارائه شده‌اش درست باشد و با معیارهای محک زده شده بین‌المللی سازگاری داشته باشد. امروزه به ندرت اتفاق می‌افتد که برنامه‌ریزان یک کشور بدون در نظر گرفتن عرف بین‌المللی، ضوابطی معین کنند. پیوندهای جهانی سبب شده است که دست کم به دلیل

بسیار زیاد است و دولت باید تمهیداتی بیندیشد که بتواند از این اتلاف منابع جلوگیری کند. دقت بیشتر در ماهیت آمارها نشان می‌دهد که در موارد مختلف وقتی واحدی اطلاعات آماری مربوط به مصرف انرژی خود را ارائه نداده است، مسئول ثبت کامپیوتری اطلاعات، فقدان اطلاعات را معادل صفر بودن رقم فرض می‌کند. در این حالت فقط کافی است که یک واحد بزرگ اطلاعات خود را نداده باشد، به این ترتیب میزان مصرف انرژی یک واحد بزرگ صنعتی معادل صفر محسوب شود. در چنین چارچوبی به سادگی می‌توان دید که سیاستهای ارائه شده کارشناسی که از این نقیصه آگاه نباشد منجر به بروز وضعیتی می‌شود که به مراتب بدتر از زمان بدون سیاستی است.

فقدان شفافیت اطلاعات آماری در واقع دو زیان عمده دارد:

نخست آن که نارسایی‌های ساختاری آمار و اطلاعات مشخص نمی‌شود و از آن مهم‌تر آن که سیاست‌گذاری‌های متکی به آمارهای نامشخص می‌تواند اختلالات بسیار گسترده در اقتصاد ملی به وجود آورد. تردیدی نیست که جبران ضایعات ناشی از وضعیت دوم بسیار دشوار است.

چهارم) برخورداری از همخوانی زمانی: اطلاعات آماری باید در طول زمان با چارچوبی سازگار ارائه شود. بدون

بدهد.

هشتم) قابلیت ارائه اطلاعات به قیمت قابل دسترس برای متقاضیان واجد شرایط: نظام آماری باید از چنان کارایی و قابلیت برخوردار شود که بتواند اطلاعات مورد نیاز را برای متخصصان و افراد خواهان آن اطلاعات فراهم آورد. چه سود دارد که قیمت آمار آن قدر گران باشد که هیچ متخصصی نتواند به آن دست یابد؟ اگر اطلاعات به دلیل گرانی بدون استفاده بماند، نفعی در گردآوری و تدوین آن نمی‌توان داشت. نابرزندگی اطلاعات از لحاظ هزینه دستیابی به آنها نوعی کاستی است که پیامدهای آن برای توسعه اقتصادی بسیار گسترده است.

نهم) برخورداری از قدرت و قابلیت مدیریت اطلاعات آماری: نظام آماری باید چنان قابلیت داشته باشد که بتواند اطلاعات آماری گردآوری شده سازمانهای دیگر کشور را از لحاظ محتوا و کیفیت زیر پوشش و نظارت خود قرار دهد. در کشوری که هر سازمان با هر موقعیت بتواند اطلاعات آماری انتشار دهد و ضوابط خود را برای آن معین کند، تأیید دقت اطلاعات کاری ناممکن می‌شود. نظام آماری باید بتواند روی محتوای آمارهایی که در سراسر کشور به عنوان آمار مرجع استفاده قرار می‌شود، نظر تأییدی ارائه کند.

وجود تأثیر نمایشی، بسیاری از خواسته‌های مشترک در جوامع مختلف به وجود آید. در این چارچوب، مقایسه روند تحول در اقتصاد ملی با کشورهای دیگر بخش اجتناب‌ناپذیر سیاست‌گذاری‌های ملی در کشورهای مختلف شده است. اگر مجموعه آماری نتواند این نیاز را برآورده سازد، بدون تردید نمی‌توان انتظار داشت که نظام آماری کشور نظامی کارآمد شمرده شود.

ششم) رهایت سازگاری با مقتضیات زمانی: ارائه خدمات آماری نمی‌تواند بدون رعایت ویژگیهای زمانی صورت پذیرد. برای مثال، در روزگاری که داشتن کامپیوترهای شخصی به صورت عرف در آمده است، ناتوانی سازمانهای ارائه‌دهنده اطلاعات آماری در تدوین دقیقه بسیار بزرگی تلقی می‌شود.

هفتم) برخورداری از قابلیت تفسیر دلایل تغییر: در هر مجموعه آماری زمانهایی پیش می‌آید که به دلایل گوناگون تغییر روش گردآوری یا تدوین اطلاعات ضروری می‌شود. نظام آماری باید بتواند خود به تفسیر و توضیح دلایل تغییر پردازد و ضمن ارائه اطلاعات آماری با کیفیت برتر، پیوند لازم بین داده‌های پیشین و مجموعه‌های جدید برقرار کند. فقدان این ویژگی سبب می‌شود که نظام آماری کشور کارایی خود را از دست

حقوق فردی، امکان مطالعات مقطعی به محققان بدهد. مجموعه‌ای که به بهانه حفظ حقوق فردی، هر نوع مطالعه مقطعی را ناممکن می‌کند به یقین مجموعه‌ای است که از کارایی لازم برخوردار نیست.

دوازدهم) برخورداری از استقلال به گونه‌ای که نظام آماری آمارساز توجیه‌کننده اعمال و سیاست‌های سازمانی دولتی نباشد. هر زمان که تدوین آمار برای توجیه سیاست‌های دولتی صورت پذیرد، کیفیت و محتوای اطلاعاتی اکت می‌کند و به یقین نظام آماری وابسته را نمی‌تواند هدایتگر توسعه اقتصاد ملی به حساب آورد.

گام نهادن در مسیر کارایی

از آنچه گفته شد چنین برمی‌آید که انتظارات گوناگونی وجود دارد که نظام آماری کشور باید بتواند آنها را برآورده سازد. ناتوانی در برآوردن این خواسته نوعی ضعف ساختاری تلقی می‌شود و وجود این ضعف عاملی است که بازنگری به نظام آماری کشور را موجه می‌سازد.

از آنجا که بسیاری از چارچوب‌های ذکر شده در بالا در نظام آماری کشور مشهود نیست، به نظر می‌رسد که لازم است بازنگری کاملی در ماهیت حضور و نحوه فعالیت سازمان‌های آماری صورت پذیرد.

نظارت مرکز آمار فقط باید در مورد آمارهایی الزامی باشد که در سطح کشور توزیع می‌شود. آمارهایی که به صورت خصوصی و برای مصارف خاص یک سازمان گردآوری می‌شود می‌تواند از ضوابط مورد نیاز آن سازمان برخوردار باشد. در مواردی که نظام آماری کشور از چنان اعتباری برخوردار شود که حتی در مورد تدوین و گردآوری آمارهای خصوصی طرف مشورت قرار بگیرد، کارایی مجموعه آماری به بالاترین حد خود صعود می‌کند.

دهم) تمهد به اطلاع رسانی عمومی در سطحی معین: نظام آماری کشور باید چنان باشد که بتواند پیوسته و با کوتاه‌ترین تأخیر زمانی حداقل اطلاعات عمومی را در اختیار عموم قرار دهد. نتایج عام تمامی شمارهای نمونه‌ای از این اطلاع رسانی‌ها پایه‌ای است. نتایج عام تمامی شمارهای باید از طریق رسانه‌های گروهی به اطلاع عموم برسد.

یازدهم) ایجاد اعتماد در عموم از راه رعایت شرط رازداری و حفظ مشخصات فردی: نباید تصور کرد که اطلاعات آماری وسیله‌ای برای گرفتار کردن افراد است. صحت آمار آن قدر ارزش دارد که مجموعه آماری کشور باید حفظ اسرار را سرلوحه وظایف خود قرار دهد و هر گونه سوء استفاده از اطلاعات فردی جرم شناخته شود. با وجود این، نظام کارآمد آماری باید بتواند ضمن حفظ

□□□